

ЎЗБЕКИСТОНДАГИ ЭРКИН ИҚТИСОДИЙ ХУДУДЛАРНИНГ АҲАМИЯТИ ВА УЛАРНИНГ САМАРАСИ

Одилов Жаҳонгир Алишер ўғли

“O’zEraeAlternator” МЧЖ ҚК нинг бош иқтисодчиси

Тошев Камолиддин Акрамович

Навоий шаҳар Ғазначилик хизмати бўлими Молиявий мажбуриятлар ва тўловлар ижроси бўйича бош мутахассис

Аннотация. Ушбу мақолада эркин иқтисодий ҳудудларнинг аҳамияти ҳамда эркин иқтисодий ҳудудларнинг Республикаси иқтисодиётига кўшаётган ҳиссаси ва самараси кўриб чиқилган. Ўзбекистонда корхоналарни эркин иқтисодий ҳудудларга жалб этишни рағбатлантириш бўйича таклифлар ишлаб чиқилган.

Калит сўзлар: Эркин иқтисодий ҳудудлар, механизм, хорижий инвестиция, божхона имтиёзлари, ишлаб чиқариш инфратузилмаси.

Abstract. This article examines the importance of free economic zones, as well as the contribution and effectiveness of free economic zones to the economy of the Republic. Proposals have been developed to stimulate the attraction of enterprises to free economic zones in Uzbekistan.

Key words: Free economic zones, mechanism, foreign investment, customs privileges, production infrastructure.

1. Кириш.

Ўзбекистонда 2017-2021 йилларда Ўзбекистон Республикасини янада ривожлантириш бўйича Ҳаракатлар стратегияси доирасида иқтисодиётни либераллаштириш ва бошқарувда давлат аралашувини камайтиришга, ишлаб чиқаришни модернизация, диверсификация қилишга, инвестицияларни жалб қилиш ва инвестицион муҳитини яхшилашга, бўш иш ўринларини яратиш ҳамда фуқароларнинг моддий фаровонлигининг ўсишига йуналтирилган чуқур иқтисодий ва ижтимоий ислохотлар амалга оширилмоқда.

Қайд этиш керакки, ҳозирда мамлакатимиз ҳудудларида 21 та эркин иқтисодий зона ва 130 дан ортиқ кичик саноат зоналари фаолият юритмоқда. “Навоий”, “Ангрен”, “Жиззах”, “Ургут”, “Ғиждувон”, “Қўқон” ва “Ҳазорасп” эркин иқтисодий зоналарида умумий қиймати 486 миллион долларга тенг 62 лойиҳа амалга оширилган, 4 минг 600 дан ортиқ иш ўрни яратилган. Фармацевтика соҳасига ихтисослаштирилган “Нукус-фарм”, “Зомин-фарм”, “Косонсой-фарм”, “Сирдарё-фарм”, “Бойсун-фарм”, “Бўстонлик-фарм”, “Паркент-фарм” сингари 7 янги эркин иқтисодий зонани ривожлантириш бўйича изчил ишлар олиб борилмоқда.

1-жадвал

Ўзбекистонда фаолият олиб бораётган эркин иқтисодий зоналар

№	ЭИЗ фаолият йўналиши	ЭИЗ номи
1	ЭИЗ саноат тармоқлари (9та)	“Навоий”, “Ангрен” ва “Жиззах”, “Ургут”, “Ғиждувон”, “Қўқон”, “Ҳазорасп”, “Наманган” ва “Сирдарё” ЭИЗ
2	ЭИЗ фармацевтика тармоқлари (7 та)	“Нукус-фарм”, “Зомин-фарм”, “Косонсой-фарм”, “Сирдарё-фарм”, “Бойсун-фарм”, “Бўстонлик-фарм” ва “Паркент-фарм” ЭИЗ
3	ЭИЗ қишлоқ хўжалик тармоқлари (2 та)	“Балиқ ишлаб чиқарувчи”, “Бухоро-агро” ЭИЗ
4	ЭИЗ туристик тармоқ	“Чорвоқ” ЭТЗ
5	ЭИЗ транспорт логистика соҳаси	“Термиз” ЭИЗ
6	ЭИЗ спорт инвентарларини ишлаб чиқариш бўйича	“Спорт” ЭИЗ

Бу борада Ўзбекистон Республикаси Президенти Ш.Мирзиёевнинг «Ўзбекистон Республикасини янада ривожлантириш бўйича ҳаракатлар стратегияси тўғрисида» ва 2016 йил 26 октябрдаги “Эркин иқтисодий зоналар фаолиятини фаоллаштириш ва кенгайтиришга доир қўшимча чора-тадбирлар тўғрисида”ги фармонлари мамлакатнинг давлат ва жамият ривожланиши истиқболини стратегик режалаштириш тизимида сифат жиҳатдан янги ёндашувларни бошлаб берди.

2. Адабиётлар шарҳи.

Эркин иқтисодий зоналарини ташкил этиш, иқтисодиётдаги ўрни ва аҳамияти, уларни ривожлантириш масалалари бўйича кўплаб ҳорижий ва маҳаллий иқтисодчи олимлар тадқиқотлар олиб боришган. Бу борада хорижий олимлардан эркин иқтисодий зоналарнинг географик жойлашуви ва уларда логистик хизматларни ташкил этиш бўйича T.Farole, J.Zhan,

И.Шаблинский, В.Попов, Т.П.Данько, К.Yeongjin томонидан олиб борилган тадқиқотлар, илмий асарлар, рисолалар ва мақолаларида эркин иқтисодий ҳудудлар турлари, фаолияти ва инвестицияларни жалб қилиш масалалари ўрганилган. Шунингдек, бу борадаги мавжуд муаммоларнинг айрим жиҳатлари ва ечимлари республикамиз иқтисодчи олимлари А.В.Вахабов, Ш.Х.Хажибакиев, Н.Г.Муминов, С.С.Мирзалиева, Ш.И.Мустафақулов, А.А.Остонақулов, М.А.Раимжонова, С.С.Бозаровларнинг илмий ишларида тадқиқ этилган ва ўрганилган.

3. Таҳлил ва натижалар муҳокамаси.

Эркин иқтисодий зоналарни асосан муайян бир давлатнинг маълум бир минтақаси ёки алоҳида бир ҳудудида ташкил этиш иқтисодий жиҳатдан самарали ҳисобланади. Аммо ҳудуди ва маъмурий бошқарув тизими унча катта бўлмаган алоҳида давлатларнинг бутун иқтисодиёти эркин иқтисодий зоналарга айлантирилган ҳоллар ҳам учраб туради. Эркин иқтисодий зоналарни ташкил этишдан асосий мақсад қисқа муддатларда мамлакатни ривожланган жаҳон ҳамжамияти аъзолари қаторига қўшиш ва хорижий инвестицияларни жалб этишни тезлаштиришдан иборат.

Ушбу зоналарнинг ташкилий тузилиши ва номланиши турлича бўлсада, уларни ташкил этишдан асосий мақсад имкон қадар хорижий инвестицияларни, замонавий техника ва технологияларни жалб қилиш ҳисобига мавжуд иқтисодий, молиявий ва ижтимоий муаммоларни бартараф этиш ва жаҳондаги ривожланган давлатлар қаторидан ўрин олиш орқали аҳоли турмуш даражасини яхшилашдир.

Ўзбекистон Республикасида эркин иқтисодий маконларни ташкил этиш ва ривожлантиришга бевосита жавоб берадиган ва қафолатлайдиган меъёрий ҳужжатларни қабул қилиш ва иқтисодиётга жорий этиш 1995 йилда бошланди. 1995 йил 30 августда «Концессия тўғрисида»ги, 1996 йил 25 апрелда «Эркин иқтисодий зоналар тўғрисида»ги, 1996 йил 29 августда «Хориждан маблағ жалб қилиш тўғрисида»ги қонунлар қабул қилинди ва иқтисодиётга жорий этилди. Мазкур қонунларнинг қабул қилиниши хорижий инвестицияларнинг иқтисодиётимизга кириб келишига инвестициялар ҳажмининг йилдан-йилга ошиб боришига ижобий таъсир кўрсатди.

Эътиборлиси, эркин иқтисодий зоналарда инвестиция лойиҳаларини амалга оширишни жадаллаштириш, хориждан юқори технологик ускуналар харид қилиш учун Ўзбекистон Тикланиш ва тараққиёт жамғармаси маблағи ҳисобидан 100 миллион доллар миқдорида чет эл валютасидаги кредит линияси очилган. 2008 йилда 1 та, 2012-2013 йилларда 2 та, сўнги икки йил мобайнида эса 18 та янги эркин иқтисодий зоналар ташкил этилди. Шуниси

аҳамиятлики, улар ёрдамида турли ҳудудларда муайян бир фаолиятни янада ривожлантириш, итисодиёт тармоқларига хорижий инвесторларни янада кўпроқ жалб этиш имкони туғилди.

Ўзбекистонда эркин иқтисодий зоналарларга маҳаллий ва хорижий инвесторларни жалб қилиш учун зарурий қонунчилик асослари, солиқ ва божхона имтиёзлари ва турли преференциялар тизими шакллантирилган. Қонунчиликка мувофиқ, Ўзбекистонда эркин иқтисодий зоналар фаолиятининг умумий кўринишда асосий йўналишлари ва мақсадлари сифатида қуйидагиларни келтириш мумкин:

- замонавий юқори технологияли ишлаб чиқаришни яратиш учун, юқори нархли рақобатбардош маҳсулотларни ишлаб чиқаришни таъминлаш, ҳудуднинг ишлаб чиқариш ва ресурс потенциалидан комплекс ва самарали фойдаланиш, шу асосда, яъни иш ўринлари яратиш ва аҳоли даромадларини ошириш учун хорижий ва маҳаллий инвесторларни жалб қилиш бўйича қулай шарт-шароитларни шакллантириш;
- ташқи бозорда талабгир ва юқори нархли импорт ўрнини босадиган маҳсулотларни замонавий ишлаб чиқаришни яратиш бўйича маҳаллий ва хорижий инвесторларни тўғридан тўғри жалб қилиш;
- маҳаллий хом-ашё ва материаллар базасида бутун республика ва эркин иқтисодий зоналар корхоналари ўртасида саноат кооперациясининг ривожини ва тор кооператив алоқалар асосида юқори технологияли маҳсулотларни ишлаб чиқаришни локализация қилиш жараёнини чуқурлаштириш;
- ишлаб чиқариш, инженер коммуникацияси, йўл-транспорт, ижтимоий инфраструктура ва логистика хизматларини жадал ўсишини таъминлаш;
- илмий ишлаб чиқариш марказларини яратиш ва юқори малакали мутахассислар тайёрловида иштирок этиш ва бошқалар.

Эркин иқтисодий зоналарда солиқ имтиёзлари хорижий инвестицияларни жалб қилишни рағбатлантирувчи асосий воситалардан биридир. Эркин иқтисодий зоналарда инвестициявий фаолиятни рағбатлантиришнинг муҳим воситаси корхона даромадидан тўланадиган солиқлар учун имтиёзлар бериш, амортизация ажратмаларининг муддатларини камайтириш ва солиқ кредитлари тақдим этишдир.

Эркин Иқтисодий зоналарнинг Аҳамияти

1. Инвестицияларни жалб қилиш

Эркин иқтисодий ҳудудлар чет эллик ва маҳаллий инвестициялар учун қулай муҳит яратади. Бошқа мамлакатлардаги амалиётларга кўра, махсус иқтисодий зоналар инвестицияларни жалб қилишда асосий омил

ҳисобланади. Мисол учун, Қитъадаги Филиппин ва Вьетнам эркин иқтисодий ҳудудлари тўғридан-тўғри инвестицияларни жалб қилишда катта муваффақиятларга эришган.

2. Иш ўринлари яратиш

ЕИЗ ларда янги ишлаб чиқариш корхоналари ташкил этилиши натижасида иш ўринлари яратилади. Бу маҳаллий аҳоли учун иқтисодий фаолиятда қатнашиш имкониятларини оширади. Хорижий тадқиқотлар кўрсатганидек, мисол учун, Туркиянинг эркин иқтисодий ҳудудлари ишсизликни камайтиришга ёрдам берган.

3. Иқтисодий ривожланишни тезлаштириш

Эркин иқтисодий ҳудудлар иқтисодиётнинг турли секторларида рақобатни кучайтириш ва инновацияларни қўллаб-қувватлаш орқали иқтисодий ўсишни тезлаштиради. Мисол учун, Хитойнинг Шенжэнь эркин иқтисодий ҳудуди мамлакатнинг ИТ соҳасидаги ривожланишга катта ҳисса қўшган.

4. Ташқи савдони кенгайтириш

Эркин иқтисодий ҳудудлар ташқи савдо ва экспортни рағбатлантиришга ёрдам беради. Улар божхона юклари ва солиқ имтиёзлари орқали экспорт қилишни осонлаштиради. Масалан, Индонезиянинг эркин иқтисодий ҳудудлари ташқи савдо кўрсаткичларини яхшилашга қаратилган.

5. Маҳаллий инновациялар ва технологияларни ривожлантириш

ЕИЗ лар тадбиркорлар ва ишлаб чиқарувчилар учун замонавий технологиялардан фойдаланиш имкониятларини кенгайтириши мумкин. Бу, ўз навбатида, янги маҳсулотлар ва хизматларнинг пайдо бўлишига олиб келади. Япониянинг эркин иқтисодий ҳудудлари инновацияларни ривожлантиришда муҳим аҳамиятга эга бўлгани аниқланган.

Эркин иқтисодий ҳудудларнинг самараси

1. Иқтисодий огоҳликка юзланиш

Эркин иқтисодий ҳудудлар мамлакатнинг турли минтақаларининг иқтисодий ривожланишини мувозанатлаштиришга ёрдам беради. Улар аҳоли бандлигини таъминлаш ва маҳаллий иқтисодиётни қўллаб-қувватлаш орқали иқтисодий мувозанатни сақлашга хизмат қилади.

2. Ишлаб чиқариш қувватларини ошириш

ЕИЗ ларда янги ишлаб чиқариш корхоналари ташкил этилиши, мамлакатнинг умумий ишлаб чиқариш қувватларини оширади. Бу ишлаб чиқариш соҳасида янги имкониятларни очади ва иқтисодий ўсишга олиб келади.

3. Молиявий секторнинг ривожид

Эркин иқтисодий зоналар молиявий муассасалар ва кредитлар соҳасидаги имкониятларни кенгайтириб, янги бизнес лойиҳаларнинг амалга ошишини таъминлайди. Молиявий секторнинг ривожид иқтисодий фаолиятни жадаллаштиради.

4. Кредит ва инвестиция ўртасидаги муносабатлар

Хорижий экспертлар айтганидек, эркин иқтисодий ҳудудлар инвестицияларнинг молиявий манбалари билан муносабатларни яхшилайдиди, бу эса янги ишлаб чиқариш ва инновацияларни жадаллаштиради.

5. Кадрларнинг мутахассислиги

ЕИЗ лар юқори малакали мутахассисларни жалб қилишга кўмаклашади. Ушбу ҳудудларда кадрлар ресурсларини мустаҳкамлаш ва янги касб ва соҳаларни ривожлантиришга имкон яратади

4. Хулоса ва таклифлар.

Ўзбекистондаги эркин иқтисодий ҳудудлар миллий иқтисодиётнинг ривожланишида муҳим рол ўйнайдиди. Улар инвестициялар учун қулай муҳит, иш ўринлари яратиш, иқтисодий ўсиш ва инновацияларни қўллаб-қувватлашда аҳамиятлидир. Шу билан бирга, улар мамлакатнинг иқтисодий ривожланишини тезлаштириш ва бўшлиқларини тўлдиришга ёрдам беради. Бу ҳудудларнинг самарали ишлаши учун давлат томонидан қўллаб-қувватлаш, тизимли ёндашув ва самарали бошқарув муҳимдир. Давлат сиёсати ва бизнес муҳитини яхшилашга қаратилган чора-тадбирлар эркин иқтисодий ҳудудларнинг потенциалини тўлиқ ишга солишга кўмаклашади.

Эркин иқтисодий ҳудудлар Ўзбекистоннинг иқтисодий ривожланиш стратегиясида муҳим аҳамиятга эга. Улар инвестицияларни жалб қилиш, иш ўринлари яратиш, иқтисодий ўсишни тезлаштириш ва инновациялар ривожини рағбатлантиришда катта рол ўйнайдиди. Хорижий экспертларнинг таҳлиллари кўрсатадики, бу ҳудудларнинг самарадорлиги ва аҳамияти давлат сиёсатидаги устувор йўналишлар ва амалга ошириш стратегиялари билан чамбарчас боғлиқ.

1. Инвестициялар сиёсати: Инвестицияларни жалб қилиш ва иқтисодий ривожланишни рағбатлантириш учун солиқ имтиёзлари ва бизнес муҳитини янада яхшилаш зарур.

2. Инновациялар ва технологиялар: Янги инновациялар ва технологияларни қўллаб-қувватлаш учун махсус дастурлар ва қўллаб-қувватлаш механизмлари жорий этиш.

3. Иш ўринлари яратиш: Ишлаб чиқариш ва бизнесларнинг ривожланишини рағбатлантириш орқали янги иш ўринлари яратиш.

Эркин иқтисодий ҳудудлар Ўзбекистоннинг иқтисодий ривожланишини тезлаштириш ва самарадорлигини оширишда муҳим рол ўйнайди. Давлатнинг иқтисодий сиёсатини доимий равишда оптималлаштириш ва инновацияларнинг ривожини учун қулай шарт-шароитларни яратиш зарур.

Адабиётлар:

1. Farole, T. (2011). Special economic zones in Africa: comparing performance and learning from global experience. Directions in Development; trade. World Bank.
2. Zhan, J. X., J. Karl (2016). "Investment Incentives for Sustainable Development" (<https://worldinvestmentforum.unctad.org>).
3. Шаблинский И. Г. Таможенные процедуры и логистика. Правовая поддержка М. Альпина Паблишер, 2007.
4. Papava Vladimer. The Immortal idea of a free economic zones, Georgian Foundation for Strategic and International Studies, 1-16 p. 2007
5. Kim Yeongjin. Shanghai Pudong new area development strategy, Invest Korea Agency pages 13-15. 2016.
6. Данько Т.Л. Свободные экономические зоны в мировом хозяйстве//ИНФРА-М.-1998. С:168.
7. Ўзбекистон Республикаси Иқтисодиёт ва саноат вазирлигининг расмий маълумотлари.
8. Ўзбекистон Республикаси Статистика давлат қўмитасининг расмий маълумотлари.
9. "Навой" эркин иқтисодий зонаси Дирекцияси маълумотлари асосида муаллиф томонидан тузилган.